

Karel van het Reve

‘Het schot’ van Poesjkin in 7 jaar vertaald

Een collectief experiment

Karel van het Reve (1921-1999) is in de eerste plaats de grote essayist wiens oeuvre in 1981 werd bekroond met de P.C. Hooftprijs. Daarnaast kennen vertalers hem natuurlijk als de slavist die voor zijn vertalingen uit het Russisch en met name van het werk van Toergenjev in 1979 de Martinus Nijhoffprijs kreeg uitgereikt. Dit verslag van een ‘collectief experiment’ verscheen in 1976 in Vertalen vertolkt – verhalen over vertalen, een uitgave ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van het Nederlands Genootschap van Vertalers. Vertaalverhaal dankt David van het Reve voor diens toestemming het hier te mogen publiceren.

‘Het schot’ van Poesjkin in 7 jaar vertaald

Een collectief experiment

De hier volgende¹ vertaling van Alexander Poesjkins beroemde verhaal *Vystrel* (1830) is op een merkwaardige wijze tot stand gekomen. F. J. Binnerts, B. W. Bodegom-Timmermans, J. Companjen, J. Glastra-Overduin, A. Gransch-Meintema, M. M. Hulsewé-Wazniewska, E. Jansen-van Santen, J. W. A. van Landeghem-Cox, W. Litvinzeff, W. Maschkow, Bram Rebers, K. van het Reve, H. M. E. Starreveld-van Niel, C. W. E. in 't Veld-Schadee, C. A. Visser-de Graeff, E. P. Vondeling-den Hartog en anderen kwamen in de periode waarin aan de rijksuniversiteit te Leiden colleges in de letteren werden gegeven eens per week bijeen. Officieel duurden deze bijeenkomsten twee college-uren, dat is negentig minuten, maar vaak duurden ze langer. Daar staat tegenover dat er nogal eens over zaken werd gesproken die met het eigenlijke doel van deze bijeenkomsten niets te maken hadden.

Dat doel was: de best mogelijke vertaling te maken van Poesjkins verhaal en daar zoveel tijd aan te besteden als nodig zou blijken. *We deden soms een hele middag over een paar woorden. Het geheel duurde zeven jaar.* Het is niet mogelijk het aandeel van elk der deelnemers vast te stellen. Sommigen deden maar kort mee. Enkelen waren bijna altijd aanwezig.

Onze regels waren de volgende: een als resultaat van onze besprekingen te boek gestelde Nederlandse volzin moest bij meerderheid van stemmen worden goedgekeurd. Wie in de minderheid was kon zich bij het besluit van de meerderheid neerleggen dan wel eisen dat de door hem voorgestelde variant in de protokollen werd opgenomen. Toen alles klaar was werden die varianten nog eens bekeken en — door capitulatie of afwezigheid van de voorstellers — gereduceerd tot een tiental, dat de lezer als voetnoten terugvindt.

Wij raadpleegden bestaande vertalingen: die van Aleida G. Schot, die van Charles B. Timmer en die van Jan van der Eng. Ook hadden we een anonieme Vlaamse vertaling, maar die raakte in de loop der jaren zoek, evenals de vertaling van Obolonski. Meestal begonnen we met die bestaande vertalingen (‘Wat zegt Leida? Wat zegt Timmer? Wat zegt Van der Eng?’). Als zij iets aanboden dat ons de beste vertaling leek, dan namen wij dat over. Sommigen onzer ontwikkelden in de loop der jaren het vermogen om met een zekere nauwkeurigheid te voorspellen hoe bijvoorbeeld Schot en Timmer een bepaalde passage zouden vertalen.

Dat raadplegen van anderen — we keken ook wel eens in Franse en Engelse vertalingen (Merimée, Gide, Litvinova) — deed ons kennismaken met wat je de ‘vertalersangst voor het origineel’ zou kunnen noemen. Omdat een ‘letterlijke’ vertaling soms niet goed is (‘laat ons gaan’ is niet altijd de goede vertaling van *let’s go*) krijgt de vertaler de neiging om ook waar dat niet nodig is van de oorspronkelijke tekst af te wijken: er staat in het origineel *drop dead*. De vertaler durft niet ‘val dood’ te schrijven omdat hij zelf nooit in zo’n context ‘val dood’ zou gebruiken. Hij schrijft

¹ De tekst van Poesjkins verhaal is niet langer dan viermaal de lengte van deze inleiding. De vertaling verscheen in Hollands Maandblad 323, oktober 1974.

dan ‘sterf’ (Schot) of ‘Je kunt wat mij betreft doodvallen’ (Timmer).

Onze regel was: het gaat er niet om wat *wij* zouden hebben geschreven. Het gaat erom wat Poesjkin geschreven *heeft*. Poesjkin schrijft ‘het leven van een legerofficier is bekend’. Die constructie is in het Russisch misschien wat gewoner dan in het Nederlands. Maar het is correct Nederlands. Wij handhaafden die constructie dus en zetten niet, zoals een der door ons geraadpleegde vertalers, ‘het leven van een legerofficier kent weinig geheimenissen’, want dat is geen Poesjkin meer. Als Poesjkin voor dat soort zinnen voelde had hij *znaet malo tainstv* kunnen schrijven.

Ook over dit soort dingen werden wij het pas in de loop van onze besprekingen eens. Van te voren hadden we afgesproken dat we niet zouden proberen Poesjkin in het Nederlands van 1830 te vertalen. Wel probeerden we geen woorden en uitdrukkingen te gebruiken die een lezer van 1830 niet zou begrijpen of die een lezer van 1970 erg ‘modern’ zouden aandoen.

Wij werden gehandicapt door een gebrekkige kennis van het Nederlands, een gebrekkige kennis van het Russisch, en het ontbreken van kennis omtrent enig Nederlands milieu dat te vergelijken ware met het milieu waarin dit verhaal speelt.

Wij gingen niet te werk volgens enige methode. In mijn colleges wijs ik er studenten (meestal tot hun bittere teleurstelling) op, dat het een op universiteiten nogal eens voorkomend misverstand is te menen, dat de wetenschap bij het doen van haar ontdekking bepaalde ‘methodes’ volgt die je op de universiteit kunt leren. Natuurlijk, er bestaan methodes — om getallen bij elkaar op te tellen, om de baan van een hemellichaam te berekenen, om het nationale product van een land vast te stellen, om er achter te komen of iemand blindedarmonsteking heeft — maar dat zijn allemaal methodes om iets te doen dat al eens eerder gedaan is. Het antwoord op de vragen waarmee de wetenschap in eigenlijke zin zich bezig houdt kan niet worden gevonden door het volgen van een methode. Als je een deel Poesjkin van de tafel schuift blijft het niet naast de tafel in de lucht hangen, maar het valt op de grond. Natuurkundigen vragen zich al duizenden jaren af waarom. Het antwoord weten we niet. Er bestaat geen ‘methode’ om dat antwoord te vinden. Ieder even getal is de som van twee priemgetallen. Dat is bekend sinds de achttiende eeuw. Niemand heeft het tot nu toe kunnen bewijzen. Er bestaat geen methode om dat bewijs te vinden. In het Nederlands zegt men soms ‘de hoed’ (Met de hoed in de hand komt men door het ganse land), soms ‘een hoed’ (Ik heet Trijntje Fop en heb een hoed op mijn kop), en soms ‘hoed’ (Moriaantje zwart als roet ging uit wandlen zonder hoed). Neerlandici vragen zich al generaties lang af (zouden zich althans al generaties lang hebben moeten afvragen): wanneer gebruik je in het Nederlands ‘de hoed’, wanneer ‘een hoed’ en wanneer ‘hoed’. Er bestaat geen methode volgens welke je het antwoord op die vraag kunt vinden. Evenmin bestaat er een methode om de beste vertaling te vinden van het verhaal *Vystrel*.

Je zou misschien kunnen zeggen dat wij van een bepaalde veronderstelling uitgingen, de veronderstelling namelijk dat het aantal Nederlandse zinnen dat redelijkerwijs als een vertaling van een bepaalde Russische zin kan worden beschouwd, zich in de loop van enige uren laat opschrijven en overzien. Wij meenden dat er niet meer dan een stuk of vijftig manieren waren om *pjat’ let tomu nažad ja*

zenilsja te vertalen (we werden het meen ik eens op ‘vijf jaar geleden ben ik getrouwd’). Wat wij nu deden was dit: wij zetten de meeste van die mogelijke vertalingen naast elkaar en kozen daar één van. Daarbij bleven wij zo dicht mogelijk bij het origineel en probeerden wij ons niet in de war te laten brengen door de mensen die steeds maar weer zeggen dat *pjat*’ een heel andere ‘gevoelswaarde’ heeft dan ‘vijf’. Wij wilden dat best geloven, maar we hielden ons toch aan ‘vijf’.